

**Divadelný ústav
&
Inštitút cirkulárnej ekonomiky**

**Niekoľko zistení z dotazníkového výskumu venovaného
udržateľnosti a cirkulárnym riešeniam v Slovenskom divadle**

December, 2022

OBSAH

1) O výskume	3
2) Zhrnutie výsledkov	4
Komplexná téma	4
Najväčšie výzvy	5
Aktuálna situácia	5
Problémy a ich riešenie	7
Dramaturgia	8
Nápady z divadiel	8
3) Pokračovanie projektu	9
PRÍLOHA 1: Grafické vyobrazenie vybraných odpovedí	10
PREVÁDZKA	10
TVORBA A PROCES VZNIKU DIELA	13
MATERIÁLY A ZDROJE	15
MOBILITA	16
PROBLÉMY A VÝZVY	17

1) O výskume

Centrum výskumu a vzdelávania v divadle Divadelného ústavu v spolupráci s Inštitútom cirkulárnej ekonomiky realizujú od septembra dotazníkový výskum venovaný otázke ekologizácie prevádzky s názvom **Udržateľnosť a cirkulárne riešenia v slovenských divadlách**. (Iniciatíva je súčasťou projektu Divadelného ústavu s názvom Antropo(s)céna: Environmentálne problémy, ekologické myslenie a udržateľnosť v slovenskom divadle.)

Výskum je sondou do „mágie“ prevádzky divadiel. **Má za úlohu zistiť, či rôzne subjekty evidujú environmentálne otázky a akým spôsobom sa nimi zaoberajú**. Znamená to spoznať súčasný stav divadiel, zozbierať kritické dáta o ich fungovaní a zdrojoch, ktoré využívajú, tiež spoznať potenciál a reálne možnosti aplikovania niektorých opatrení.

Všetky nazbierané informácie budú podkladom pre zostavenie praktickej príručky (manuálu) zameranej na environmentálnu udržateľnosť a cirkulárne modely v divadlách na Slovensku. Spôsoby, ako postupovať pri ekologizácii tvorby na javiskách a mimo nich (v prevádzke a aj v rámci celej organizácie), hľadajú – v spolupráci s divadlami – odborníčky z bratislavského INCIEU-u.

Dotazník, ktorý divadlá vyplňali, sa skladal z deviatich častí:

- ZÁKLADNÉ CHARAKTERISTIKY DIVADLA;
- VŠEOBECNÉ OTÁZKY O ENVIRONMENTÁLNO M DOPA DE;
- PREVÁDZKA – akým spôsobom divadlá zaťažujú prostredie svojim každodenným fungovaním;
- TVORBA, PROCES VZNIKU DIELA – aké premenné z hľadiska environmentálnej udržateľnosti zohrávajú úlohu pri vzniku inscenácie;
- MATERIÁLY a ZDROJE – aké najčastejšie materiály divadlá používajú;
- ODPAD – aký odpad generujú a ako s ním nakladajú;
- UMELECKÉ VEDENIE a DRAMATURGICKÉ ROZHODNUTIA – či sa environmentálne témy dostali aj do formovania dramaturgie, či situácia ovplyvňuje kvantitu premiér a podobne;
- PROBLÉMY a VÝZVY – aké najväčšie obmedzenia divadlá majú v rámci realizácie opatrení;
- INÉ.

Dotazník bol rozoslaný divadelným subjektom (okolo 70) po celom Slovensku bez ohľadu na ich veľkosť, zázemie, orientáciu repertoáru. **Do výzvy sa zatiaľ zapojilo 19 divadiel a kultúrnych centier (približne 30 % opýtaných) zo sféry zriaďovaných, pravidelne subvencovaných aj nezriaďovaných divadiel** z Banskej Bystrice, Bratislavy, Košíc, Nitry, Zvolena, Žiliny a ďalších miest.¹

Výskum nie je ukončený, ďalej zhromažďujeme dáta pre potreby manuálu, no priebežné výsledky umožnili vytvoriť základný prehľad.

2) Zhrnutie výsledkov

Návratnosť dotazníka aj samotné odpovede naznačujú, že environmentálne otázky nie sú pre väčšinu divadiel vysoko prioritnou záležitosťou. Neznamená to však ignorovanie, potláčanie ani odmietanie aktivity v tomto smere. Väčšina odpovedí poukazuje na to, že divadlá svoj dopad reflektujú dlhšie, že sa ním (v rôznej miere) začali zaoberať a za istých okolností sú otvorené venovať čas aj energiu jeho minimalizácii.

Komplexná téma

Environmentálna uvedomelosť v divadlách je však komplexná téma, ktorú ovplyvňuje niekoľko hlavných faktorov:

- veľkosť divadla (definuje zložitosť fungovania aj mieru environmentálneho dopadu);
- zastúpenie divadelných druhov (opera je materiálovo najnáročnejšia);
- financie (podmieňujú možnosti väčších zmien);
- poznanie dát o šírke faktorov ovplyvňujúcich spotrebu energie (energetický audit);
- forma zriaďovateľa – štátne divadlo, krajské, mestské, bez zriaďovateľa (každé má špecifické obmedzenia a možnosti) a s ňou spojená legislatíva;
- množstvo zamestnancov či členov divadiel a ich časová vyťaženosť (ovplyvňuje kapacitu sa téme venovať);

¹ Ide o Asfd divadlo ašttnnkorazd fildj, Bratislava, Bábkové divadlo v Košiciach, Bábkové divadlo Žilina, Bratislavské bábkové divadlo, Debris Company, Bratislava, Divadlo Andreja Bagara v Nitre, Divadlo Aréna, Bratislava, Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, Divadlo LUDUS, Bratislava, Divadlo Nová scéna, Bratislava, Divadlo PIKI, Pezinok, Divadlo Romathan, Košice, Divadlo Štúdio Tanca, Banská Bystrica, Jókaiho divadlo v Komárne, Neskorý zber, Bratislava, Príchod Godota o. z., Bratislava, Štúdio 12, Bratislava, Stanica Žilina-Záriečie a Nová synagóga Žilina, Uhol_92, Bratislava..

- dostupnosť informácií o téme (ako možno postupovať, ak divadlá chcú minimalizovať svoj dopad).

Najväčšie výzvy

Subjekty sídlia v budove aj tie bez trvalého sídla vnímajú ako najväčší problém samotné budovy. Nasleduje spotreba pri každodennej prevádzke. Riziká identifikujú aj pri tvorbe inscenácií. Ide o tie aktivity, ktoré majú najväčší dosah na spotrebu energie, materiálov aj tvorbu odpadu. Zásadnejší problém nevnímajú pri zájazdoch a hosťovaniach. Dôvodom je, že sa takmer jednohlasne zhodujú v maximalizácii efektivity vždy, keď je to možné (pri dlhších presunoch) či využívaní alternatívnej dopravy (na kratšie vzdialenosti). Váhu má najmä ekonomický aspekt a tiež možnosti, ktoré divadlá majú (aké vozidlá vlastnia, ako často sa presúvajú, v akom počte). Zaujímavosťou je, že úspornejšia verzia scény pre hosťovania a zájazdy je štandardnou záležitosťou. Hrozí však, že môže ísť o druhú verziu výpravy, čo napokon zvyšuje jej environmentálnu stopu aj finančne zaťažuje divadlo.

Pravidelne subvencované divadlá so zriaďovateľom aj nepravidelne subvencované tiež zhodne poukazujú na problém suverenity ich subjektov. Zväčša nie sú v pozícii riešiť najzásadnejšie problémy samostatne – nemajú vplyv a dosah, limitujú ich aj ľudské a finančné kapacity. Aj keď stále platí, že cítia potrebu sa témou zaoberať.

Aktuálna situácia

Takmer **80% divadiel v dotazníku uviedlo, že zaviedli alebo realizujú niektoré jednoduchšie environmentálne opatrenia** (tzv. quick wins), aby znížili svoj dopad na prostredie. Ak tak neurobili, dôvodom je zväčša nejaká prekážka – nemôžu ovplyvniť procesy v budove, kde sídlia, respektíve nesídlia nikde alebo majú pocit, že už sú šetrní a environmentálne zodpovední na hranici svojich možností.

Environmentálne myslenie **vstupuje do fungovania administratívy, produkcie aj postprodukcie** v podobe redukcie kancelárskej tlače aj propagačných tlačovín, recyklácie starších materiálov a používania ekologických alternatív. Štandardom sa stáva výmena svetelných zdrojov za šetrnejšie, minimalizácia odpadu, maximalizácia digitálnej komunikácie, eliminácia jednorazových plastov a catering z lokálnych zdrojov.

Tieto **opatrenia sa priamo netýkajú energeticky a materiálno najnáročnejších procesov v divadle** (ako výroba dekorácií v dielňach, využívanie spotrebných materiálov, spotreba energie pri inscenovaní a reprízovaní) a každodennej prevádzky (kúrenie, klimatizácia, využívanie elektrickej energie). V tomto ohľade nad environmentálnou stránkou jasne dominuje ekonomická stránka a otázka kapacít.

Divadlá zväčša nemajú definovanú jasnú environmentálnu stratégiu, žiadne s tvorcami neuzatvára dohodu, ktorá by ich zaväzovala konať environmentálne zodpovednejšie. Napriek tomu neplytvajú, pretože to nie je možné ani z hľadiska ekonomickej stránky. Environmentálna šetrnosť je sekundárnym javom tejto úspornosti. **Až 75 % divadiel z dotazníku sa snaží dlhodobo obmedziť využívanie energií** – svietiť iba keď je to potrebné, pracovať s teplotou v budove – používať nutné minimum (nesúvisí to iba s dopadom energetickej krízy a nárastom cien energií). Z dotazníkov tiež vyplýva, že divadlá väčšinou počas tvorivého procesu vedú dialóg s tvorcami aj technickými spolupracovníkmi bez toho, aby potrebovali zmluvu. Hľadajú spoločné prieniky medzi scénickým, kostýmovým návrhom a možnosťami pri ich realizácii (s cieľom primárne využívať zdroje, ktoré sú dostupné v skladoch a fundusoch).

Cieľom divadiel je minimalizácia potrebných vecí, recyklácia, ľahká prenosnosť, snaha využiť všetko v maximálnej možnej miere. **V súlade s environmentálnym hľadiskom však nie sú praxe ako:** objednávanie a dovoz vecí a kostýmov zo zahraničia, využitie nerecyklovateľných materiálov, nevyhnutná spotreba jednorazových materiálov, nemožnosť efektívne recyklovať, nutnosť vyhadzovať veci z hľadiska skladových aj legislatívnych obmedzení a podobne. Táto problematika sa týka menej nezriadovaných divadiel, ktoré nemajú sklady a nie sú natoľko legislatívne viazané, zároveň vytvárajú omnoho úspornejšie produkcie.

Nezriadovaná sféra preto produkuje oproti zriadovanej minimum odpadu. Väčšie divadlá vyhadzujú okrem zmesového odpadu papier, plasty, ďalej zvyšky z poškodených dekorácií, mobiliáru a kostýmov, staré kostýmy aj vyradené scény, zvyšky textílií, ale aj obaly od lepidiel a sprejov. Aj v tomto ohľade je zrejmá snaha o zodpovedné správanie. Odpady divadlá minimalizujú z ekologického aj ekonomického hľadiska (sú odložené s potenciálom ich ďalšieho využitia).

Problémy a ich riešenie

Väčšej precíznosti pri zavedení vyšších environmentálnych štandardov teda nebráni nedostatok vedomostí o problematike, skôr technologické, finančné a legislatívne obmedzenia – úniky tepla pre zlý technický stav budov, starý svetelný park aj technické zázemie, vzduchotechnika. Avšak, **okrem tých, čo už rôzne opatrenia zaviedli, konkrétny plán ako realizovať udržateľné riešenia budovy chystá až ďalších 30 % zo vzorky a 11 % je takejto zмене potenciálne naklonených.** Päťina neplánuje, ani si nevie predstaviť, že by takéto riešenia zaviedli. Ale opäť, dôležitý je samotný kontext. Tieto divadlá fungujú v rôznych rámcoch, nemajú dostatočný vplyv na procesy v budove, kde sídlia či hostujú. Iba v niekoľkých prípadoch naozaj nemajú pocit, že by zanechávali závažnejší dopad alebo nereflektujú závažnosť problematiky.

Za **najväčší problém pre zavedenie konkrétnych krokov** divadlá zhodne označujú **financie (76 %), nedostatočnú personálnu (70 %) a potom časovú (35 %) kapacitu, ako aj nejasnú či nedostatočnú legislatívu (35 %).**

Až 66 % opýtaných by bolo ochotných čerpať financie na rekonštrukciu a zavedenie zelených opatrení aj inak ako priamym financovaním od zriaďovateľa a štátu, teda cez možnosti plánu obnovy, grantmi aj formátom EPC – Energy Performance Contracting. Dokonca **30 % už o nejakú formu dotácie z grantu v tomto smere požiadalo a 11 % plánuje žiadať.** Treba dodať, že samotné podávanie nie vždy spadá priamo do ich kompetencie. Subjekty, ktoré takúto možnosť zamietli, boli najmä tie, pre ktoré nie je takáto otázka relevantná, lebo nesídlia v budove, respektíve pôsobia v rôznych objektoch rôznych kultúrnych ustanovizní.

Väčšina divadiel si nevie predstaviť alebo nevidí dôvod znižovať počet premiér. Dôvodom je buď presvedčenie, že už teraz uvádzajú efektívne minimum (čo sa týka najmä nezriaďovaných a menších divadiel). Pri väčších zriaďovaných divadlách je zníženie počtu premiér komplexná záležitosť, ktorá má dosah na vyťaženosť ansámbľu a financovanie.

Problematika blokového hrania sa rovnako ukázala ako komplexná záležitosť. Prechod na tento model (všeobecne považovaný za ekologickejší) zamedzuje niekoľko faktorov – systém prevádzky, vyťaženosť personálu divadla, divácky dopyt. Z toho dôvodu približne polovica divadiel využíva iba systém krátkych blokov, teda niekoľkých repríz po sebe. Atraktívnejšia je myšlienka flexibilnej scénografie – buď ide o model jednej scény pre viacero inscenácií (s ktorým už niektoré divadlá pracujú), jednu scénu pre dvoj-, troj-inscenácie alebo

práca so základnými variabilnými konštrukciami. Takéto idey realizujú alebo ich zvažujú v polovici divadiel zo vzorky, pričom ďalších 20 % respondentov sa tejto myšlienke potenciálne nebráni.

Ako zásadná sa javí aj otázka hodnoty umenia: ak divadlo prirovnávame k produkujúcej inštitúcii, devalvujeme jeho hodnotu (na výrobok), alebo priznávame, že nenapíňa svoju podstatu, pretože divadlo by od podstaty plytvať zdrojmi nemalo.

Dramaturgia

Divadlá sú otvorené aj v otázkach ekodramaturgie – zaradenia inscenácií, ktoré reflektujú environmentálne problémy, klimatickú zmenu a narušený vzťah človeka k prírode. Kým polovica respondentov na repertoári takúto inscenáciu už má alebo čoskoro bude mať, druhá polovica to zvažuje ako možnosť. Nikto takúto voľbu neodmieta. Zároveň si väčšina uvedomuje edukatívny potenciál divadla aj v rámci tejto témy. **Minimálne v troch prípadoch organizujú alebo sa podieľajú na špeciálnych environmentálnych programoch pre deti a mládež.** Ideu celej sezóny zloženej z inscenácií ekodramaturgie neodmieta 60 % zo vzorky.

Súčasťou dotazníka nebola časť venovaná zeleným „public relations“, teda aktivitám, akými divadlá komunikujú snahy v tejto oblasti smerom k verejnosti. **Dve divadlá však implementovali istý druh environmentálnej stratégie,** ktorá kombinuje zásady udržateľného správania s výberom titulov aj komunikácie s verejnosťou. Divadlo Andreja Bagara v Nitre sa hlási k Environmentálnej zodpovednosti (teda ku konkrétnej stratégii, ktorá zasahuje aj do tvorivých aktivít). Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene sa prezentuje programom Zelená scéna (obsahuje záväzok minimalizovať dopad na životné prostredie a kreatívne formovať povedomie).

Nápady z divadiel

Panuje všeobecná zhoda, že tejto téme sa treba venovať, aj keď pri bežnom fungovaní je ťažké ju uprednostňovať na úkor iných problematík. V dotazníku sa však objavilo aj niekoľko praktických nápadov, ktoré divadlá už realizujú; zaviedli by ich, ak by im to umožňovala legislatíva; privítali by, ak by ich realizovali tretie strany.

Sú to napríklad:

- Minimalizácia tlačovín;
- Priestor pri divadle na uloženie bicyklov, respektíve úschovňa bicyklov pre zamestnancov;

- Regionálne nakupovanie a zadovažovanie vecí;
- Výpožičky medzi divadlami, skladmi a fundusmi;
- Komunitné aktivity zamestnancov a divákov spojené s témou udržateľnosti;
- Požičiavanie nevyužitých vecí z fundusu a skladov verejnosti (školy, ochotnícke súbory);
- Vytvorenie katalógu vyradených predmetov z fundusu – dekorácie, rekvizity, kostýmy, pre celé Slovensko alebo aspoň región;
- Bazár vyradených dekorácií a kostýmov.

3) Pokračovanie projektu

V ďalšej časti projektu budeme pracovať so získanými dátami, aby sme vytvorili čo najpraktickejší **manuál environmentálnych tipov pre divadlá a divadelníkov** na Slovensku. Opierame sa pritom o existujúce dokumenty podobného zamerania, zároveň o skúsenosti odborníčov z Inštitútu cirkulárnej ekonomiky. **Manuál by mal byť hotový v júni 2023 a bude voľne dostupný v elektronickej forme.**

Na základe informácií z dotazníkového výskumu vypracoval odborný garant projektu Antroposcéna pre Divadelný ústav v Bratislave a koordinátor projektu:

Mgr. Mgr. art. Milo Juráni, PhD. (Centrum výskumu a vzdelávania v divadle Divadelného ústavu)
Bratislava, 2022.

miloslav.jurani@theatre.sk

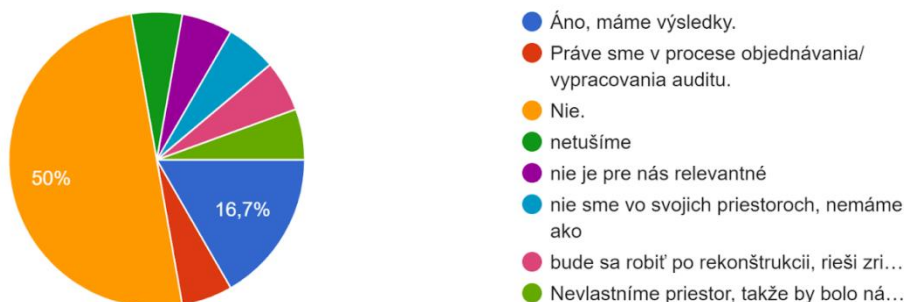
+ 421 908 731 413

PRÍLOHA 1: Grafické vyobrazenie vybraných odpovedí²

PREVÁDZKA

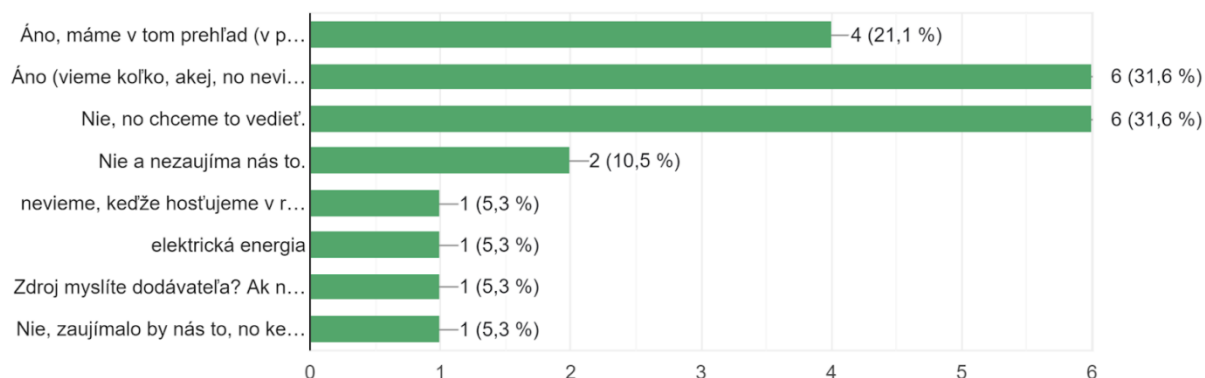
Robili ste si niekedy alebo v blízkej budúcnosti plánujete energetický audit?

18 odpovedí

Viete o tom koľko, akej energie využívate a z akých zdrojov pochádza?

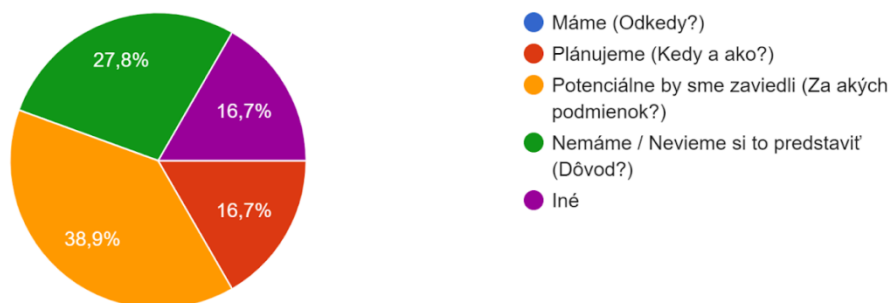
19 odpovedí

² Grafy sú len informačné – neslúžia na prezentačné účely, otázky ani odpovede neprešli jazykovou redakciou.

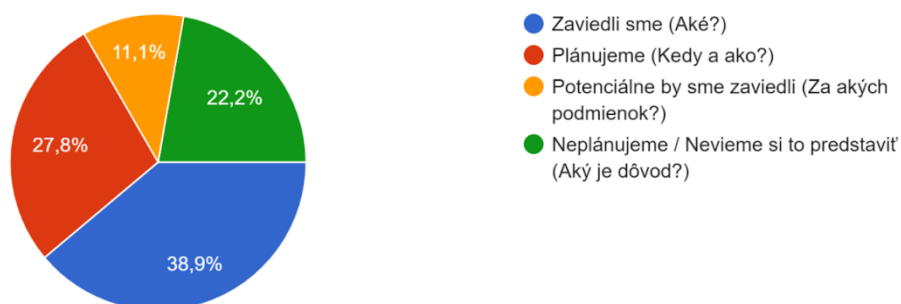
Máte environmentálnu stratégiu divadla? (Dokument, ktorý definuje ako sa v týchto otázkach správate?)

18 odpovedí

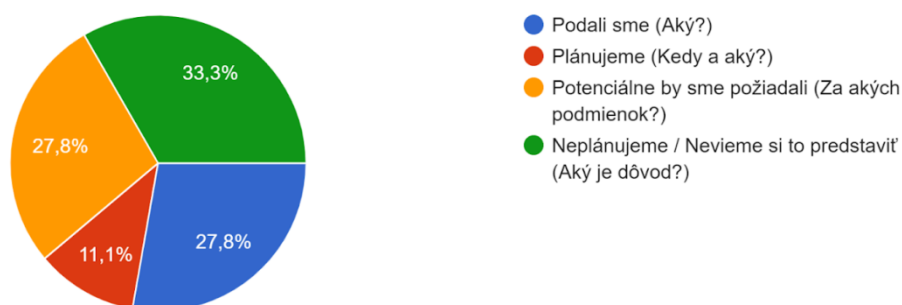
Zaviedli ste udržateľné riešenia budovy (od zelenej strechy po výmenu žiaroviek za technológie led)

18 odpovedí

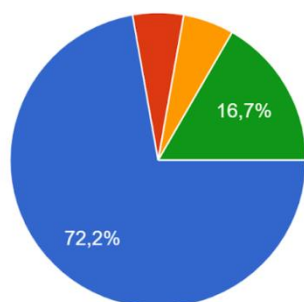
Žiadali ste o grant, dotáciu, EPC projekt, ktorý by pomohol financovať rekonštrukciu či niektoré zelené opatrenia.

18 odpovedí

Snažíte sa dosiahnuť zníženie využívania energie?

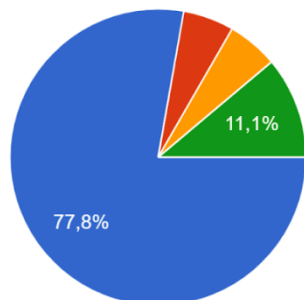
18 odpovedí

- Snažíme sa (Ako?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme chceli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Aký je dôvod?)

Zaviedli ste u vás tzv. quick wins? (Riešenia, do ktorých netreba investovať veľa, no prinášajú rýchle výsledky?)

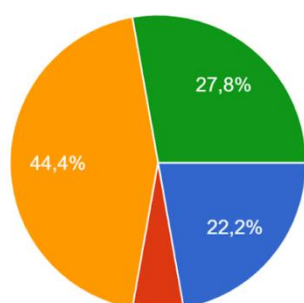
18 odpovedí

- Zaviedli sme. (Aké)
- Plánujeme (Kedy a aké)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

Využívate zelené verejné obstarávanie či cirkulárne verejné obstarávanie?

18 odpovedí

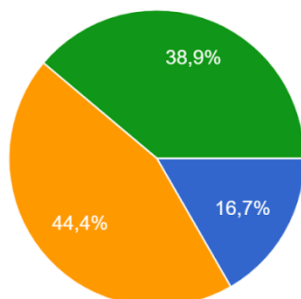

- Využívame (Ako?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme využívali (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

TVORBA A PROCES VZNIKU DIELA

„Zelená zmluva“ tvorivého tímu a všetkých aktérov vzniku diela, ktorá zaručí čo najenvironmentálnejšie správanie.

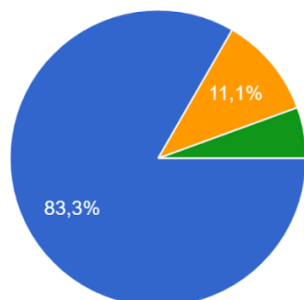
18 odpovedí

- Zavedli sme (Čo je jej obsahom?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

Dialóg o udržateľnejších riešeniach medzi vami (producentom diela), vašimi technickými pracovníkmi (technika, sklady, fundus) a tvorcami, ktorí pripravujú inscenáciu.

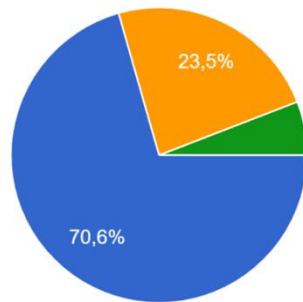
18 odpovedí

- Takýto dialóg je súčasťou prípravy inscenácie (V čom spočíva?)
- Plánujeme zaviesť (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Čo by ste k tomu potrebovali?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

Primárne a cielečné využívanie rekvizít a kostýmov z fundusu a skladov.

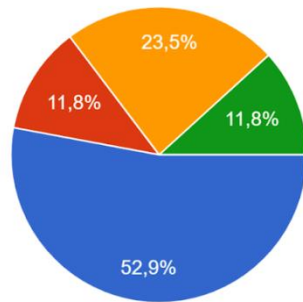
17 odpovedí

- Zaviedli sme (Ako to funguje?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

Dôraz na udržateľnosť ako priorita pri tvorbe aj počas životného cyklu inscenácie.

17 odpovedí

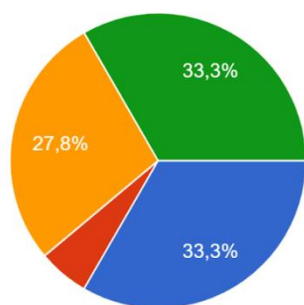

- Je to priorita (Akým spôsobom sa to prejavuje?)
- Plánujeme ju ako prioritu (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme ju považovali za prioritu (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Aký je dôvod?)

MATERIÁLY A ZDROJE

Redukcia či náhrada chemických materiálov a prípravkov menej toxickými alternatívami.

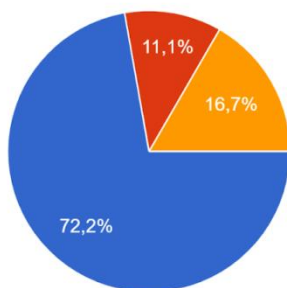
18 odpovedí

- Zaviedli sme (Čo ste nahradili a akým spôsobom?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Aký máte dôvod?)

Snaha klásť podstatný dôraz na efektívne využívanie zdrojov, materiálov, chemických prípravkov.

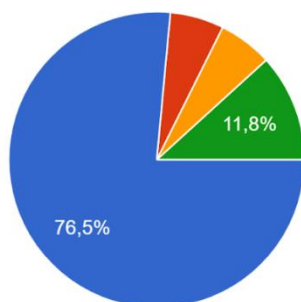
18 odpovedí

- Zaviedli sme (Akým spôsobom?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

Recyklácia materiálov v dielňach či využívanie použitých materiálov z iných zdrojov.

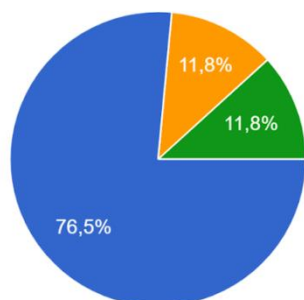
17 odpovedí

- Zaviedli sme (Akým spôsobom?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Aký je dôvod?)

Snažíte sa o redukciu či náhradu jednorazových materiálov, dôraz na trvácnosť?

17 odpovedí

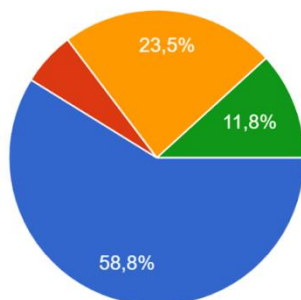

- Snažíme sa (Ako?)
- Plánujeme (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Dôvod)

MOBILITA

Rec Ako je to u vás čo sa týka zájazdov, hostovaní, cestovania zamestnancov či návštevníkov?

17 c 17 odpovedí

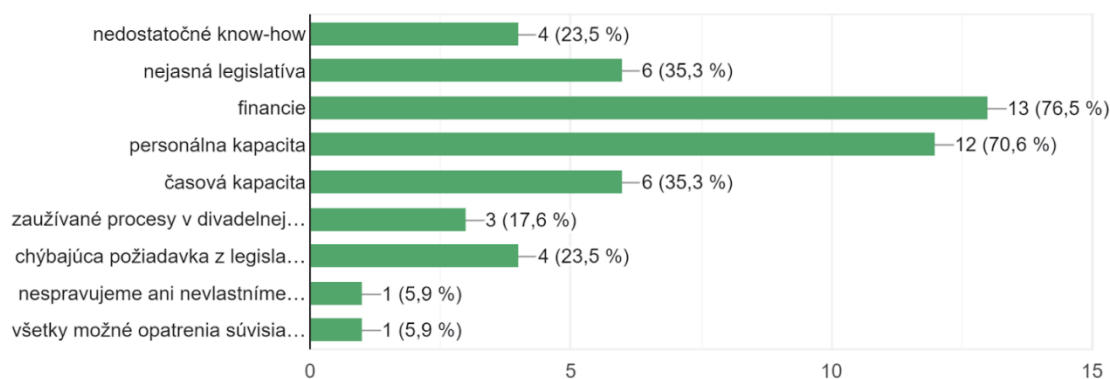

- Touto témou sa zaoberáme a máme riešenia. (Aké?)
- Plánujeme sa tým zaoberať (Kedy a ako?)
- Potenciálne by sme takéto riešenia zaviedli (Za akých podmienok?)
- Neplánujeme / Nevieme si to predstaviť (Aký je dôvod?)

PROBLÉMY A VÝZVY

Čo sú najväčšie zábrany v zavádzaní konkrétnych opatrení smerujúcich k udržateľnosti vo vašom divadle či v umeleckom subjekte?

17 odpovedí

Čo by vášmu divadlu/umeleckému subjektu a jeho prevádzke výrazne pomohlo pri transformácii na udržateľnejší model?

18 odpovedí

